

УДК 16

Булка Дзвенислава**СВОБОДА ЯК КЛЮЧОВИЙ АСПЕКТ МОРАЛЬНОГО ЖИТТЯ ЛЮДИНИ**

Розглянуто поняття свободи як соціальної цінності, що постає ключовою категорією в моральному житті людини. Подано історичний зріз філософсько-етичних досліджень питання свободи крізь призму чотирьох основних течій. Висвітлено проблему відношення людини до власної свободи та контакту із свободою Іншого; виділено категорії абсолютної (внутрішньої) свободи, первинної та вторинної свободи і визначено особливості їх кореляції.

Ключові слова: свобода, моральна свобода, самоусвідомлення, свобода Іншого.

Dzvenyslava Bulka**FREEDOM AS A KEY ASPECT OF HUMAN MORAL LIFE**

The notion of freedom considered as the ability of a person to act according to their desires, interests and goals formed on the basis of knowledge of objective reality. Also it is a category of spirituality that actualizes self-expression of the personality in the fullness of human possibilities. The freedom includes possibility of choice and necessity of responsibility for it. Moral freedom is a part of the overall concept of freedom that determines the inner regulations of personality and its sense of free potentiality. As the subject of modern philosophical and ethical research the freedom is considered through four trends that characterize the concept in the light of certain features of modernity. Dichotomous typology (I. Berlin, E. Frome) identifies two types of this phenomenon: positive (freedom to) and negative (freedom from) and focuses on the fluctuation between the human desire to escape from freedom and courage to adopt it (ambivalence). Existential philosophy (J.-P. Sartre, K. Jaspers) consider freedom as the active substance actualized in the choice and inevitability of it (inside and outside conflict in which freedom is actually carried out). Christian ethical thought (N. Berdyaev, D. Von Hildebrandt, K. Wojtyła) described the essence of human freedom as its contact with God and creative ability as expression of divine in a human. Pessimistic view of modernity (H. Marcuse, J. Baudrillard) reveal the problem of freedom in the context consumerism and recognize the freedom improper to modern society. In the article highlighted categories of the absolute (inner), primary and secondary freedom. Absolute freedom begins with one's relation to oneself (E. Alamy), and considering oneself the subject of one's own actions (Karl Wojtyła). The primary freedom is the freedom of choice actualizing within person and not expanding one's boundaries. Secondary freedom is a result of contact with the Other's freedom expanding one's own borders and providing space for the development of the Other. If the primary freedom is choice of oneself, then the secondary is the choice of the Other. So, absolute (inner) freedom cannot exist without freedom of choice (primary freedom) actualizing it inside of the person, and without secondary socializing and expanding it.

Key words: freedom, moral freedom, self-awareness, freedom of the Other.

Булка Дзвенислава**СВОБОДА КАК КЛЮЧЕВОЙ АСПЕКТ МОРАЛЬНОЙ ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА**

Рассмотрено понятие свободы как социальной ценности, являющееся ключевой категорией в моральной жизни человека. Подано исторический срез философско-этических исследований вопроса свободы сквозь призму четырех основных течений. Освещена проблема отношения человека к собственной свободе и контакта со свободой Другого; выделены категории абсолютной (внутренней) свободы, первичной и вторичной свободы, а так же определены особенности их корреляции.

Ключевые слова: свобода, моральная свобода, самоосознание, свобода Другого.

Питання свободи є одним із ключових в історії етичної та філософської думки. Проте Новітня Доба як епоха кризи культури загалом, і людини, зокрема, привнесла нову актуальність у це питання. Консюмеристський спосіб життя, притаманний сучасній людині, призводить до втрати особистої моральної свободи. Спостерігається тенденція до нівеляції цінності свободи як аспекту морального життя, що вимагає зусиль над собою, моральної зрілості та самоусвідомлення. Такі процеси можуть спричиняти як байдужість, замкненість і кризу особистості, так і соціальну індиферентність, що унеможливило позитивний розвиток суспільства.

Найбільша проблема, на нашу думку, полягає в тому, що сучасне суспільство, яке не прагне і не може здійснювати моральний вибір, не розвиває в собі почуття відповідальності – не може бути іс-

тинно вільним, а відтак легко стає об'єктом маніпулювання з боку тієї невеликої частини соціуму, якій це вигідно.

Джерельна база дослідження.

Історико-теоретичний аспект дослідження спирається на працях А. Гусейнова, Р. Апресяна, В. Мовчан, В. Малахова, М. Тофтула, (поняття свободи як етичної цінності), І. Берліна, Е. Фрома (дихотомічна типологізація – позитивна і негативна свобода), Ж.-П. Сартра, К. Ясперса (екзистенційна філософія), М. Бердяєва, Д. фон Гільдебранта, К. Войтили (християнська етична думка), Г. Маркузе, Ж. Бодріяра (песимістичний погляд на сучасність). Відношення людини до власної свободи та контакт із свободою Іншого розглядається крізь призму праць К. Войтили, М. Шелера, В. Франкла.

Поняття свободи як етичної категорії.

Свобода в найзагальнішому розумінні розглядається як особлива здатність людини, яка полягає в тому, щоб чинити відповідно до своїх бажань, інтересів та цілей, які формуються на основі знання об'єктивної дійсності. Фактично, це наявність можливості вибору. Відповідно, відсутність такої можливості рівнозначна відсутності свободи, тобто неволі чи рабству [7, с. 221].

Свобода, як зазначає В. Мовчан, є категорією духовності, що «актуалізує і робить дійсним самовияв особистості в повноті її людських можливостей» [10]. Особистість здатна до самопізнання, а відтак і самоутвердження лише в свободі і тільки через внутрішнє самовизначення, без наявності зовнішнього примусу. Тобто питання самоусвідомлення особи набуває тут морального значення [10].

У сучасному суспільстві свобода зазвичай трактується як поняття абстрактне, трансцендентне й безвідносне до конкретного реального життя людини. Це часто пов'язано з тим, що індивід не відчуває себе вільним попри наявність усіх задекларованих демократичних свобод. Відтак існує думка, що свобода – це лише політична категорія, а оскільки все, що зв'язане з політикою в сучасному суспільстві трактується як гра в патріотизм й отримання прибутків, то і поняття свободи отримує утопічно-ідеалістичне забарвлення.

Проте насправді свобода, на нашу думку, – це категорія, яка, попри свою абстрактну природу, є цілком реальною і проявляється саме в конкретній діяльності та самосвідомості людини. Вона не обумовлена і не є прерогативою жодної сфери суспільного життя: політики, релігії, культури, побуту, освіти тощо. Свобода існує над чи попри всі ці сфери, вона є, на нашу думку, саме внутрішнім відчуттям людини, яке не є безпосереднім наслідком жодного соціального статусу чи стану. Відтак, проблему відсутності істинної свободи в сучасному суспільстві варто розглядати з точки зору самої людини, а не законів, держави, політичного устрою, релігійних норм, освітнього рівня тощо.

У контексті етичних досліджень проблеми людської свободи виникає також питання про її моральний зміст. Категорія моральної свободи, як зазначає М. Тофтул, насамперед передбачає наявність морального вибору. Моральна свобода відрізняється від усіх інших її типів: економічної, політичної, релігійної, а також від свободи загалом. Ця категорія характеризується «можливістю й здатністю людини бути самостійною, самодіяльною, творчою особистістю і разом із тим виражати в моральній діяльності свою суспільну сутність» [12].

В. Малахов, зазначає, що свобода «стає моральною для людини лише у випадку, коли остання здійснює певні діяння, зовнішні чи внутрішні: реалізує ті чи інші дії, обирає певні цілі, цінності, варіанти поведінки, віддає перевагу тим або іншим мотивам, бажанням тощо». Таким чином, людина як особистість насамперед обирає саму себе (ідея перегукується з думками С. К'єркегора), вона визначає «загальну практичну скерованість свого буття» [8]. Свобода стає повноцінною в моральному сенсі лише тоді, коли існує усвідомлене ставлення людини до власної волі, коли особа здатна підпорядковувати цю волю загальносуспільним цінностям і нормам універсального спілкування. Співвіднесення себе із зовнішньою реальністю, а також моральний самоконтроль, на думку В. Малахова, є двома найважливішими компонентами істинної людської свободи [8].

Історичний зріз філософсько-етичних досліджень про концепт свободи

В аналізі філософсько-етичних досліджень поняття свободи буде зосереджено увагу на сучасних концепціях. Відтак, перш ніж розглядати власне підходи до розуміння цього поняття в дослідників, слід, на нашу думку, визначити поняття сучасність.

Сучасність, на думку Т. Ярошенко, це «сфера та спосіб екзистенційної укоріненості, суб'єктивності, що безпосередньо переживається і твориться нами» [16, с. 68]. Це відтинок часу, що знаходиться поміж минулим і майбутнім, просторово-часовий розріз, який включає в себе живих людей, а також те, з чим і ким вони себе ідентифікують.

Варто зазначити, що найчастіше сучасну добу характеризують як епоху кризи культури. Вона є «місцем зустрічі старого й нового, розділяє та поєднує, служить одночасно прірвою і мостом» [16, с. 69]. Основними групами рис сучасності можуть бути виділені такі:

- 1) амбівалентність, буття людини на межі, постійне коливання та нестійкість;
- 2) психологічна напруженість і соціальна конфліктність, дієвість та активність, неминучість вибору;
- 3) креативність, пошук самовираження й самоствердження;
- 4) споживацтво, комфортабельність, індивідуалізація та ізоляція.

Отож, у такому напруженому суспільстві ще більше загострюється проблема свободи людини. Це зумовило зосередження нашої уваги на дослідженнях саме сучасних етиків та філософів, ідеї котрих, на нашу думку, розкривають сутність свободи в контексті сучасності.

Нижче ми розглянемо погляди на поняття свободи різних авторів, які умовно поділимо на чотири течії: дихотомічна типологізація (позитивна і негативна свобода – І. Берлін, Е. Фром), екзистенційна філософія (Ж.-П. Сартр, К. Ясперс), християнська етична думка (М. Бердяєв, Д. фон Гільдебрант, К. Войтила), песимістичний погляд на сучасність (Г. Маркузе, Ж. Бодріяр).

У контексті так званої дихотомічної типологізації дослідники проблеми свободи виділяють два типи цього феномену: позитивний і негативний. Зазвичай, мислителі розглядали котрийсь один тип як основний. Уперше різницю між ними описав І. Берлін у своїй лекції «Дві концепції свободи», де він власне і запропонував таку типологізацію.

Позитивна свобода, яку ще називають «свободою до» чи «свободою для», визначається як спроможність людини зреалізувати свій власний потенціал (проект), а також ресурси, потрібні для цього. Негативна свобода чи «свобода від» – це стан людини, коли вона може діяти, не зазнаючи втручання з боку інших. Поняття позитивної свободи також може означати свободу від внутрішніх обмежень, на відміну від негативної, яка характеризується як свобода від зовнішніх обмежень [4].

Е. Фром у своїй ґрунтовній праці «Втеча від свободи» торкається проблеми відчуження та ізолюваності людини в умовах формальної свободи. Саме тому часто людина намагається втекти від свободи, передати її комусь іншому чи суспільству. Адже можливості, пов'язані із свободою, потребують готовності і мужності, тому просто лякають індивіда. Відтак, єдиним прийнятним виходом для нього є втеча.

Проте, автор виділяє два види свободи: це або відсутність зовнішнього тиску, або ж присутність чогось принципового у житті людини. Іншими словами, він виділяє «свободу від» (негативну) та «свободу для» (позитивну). Власне, ситуація, коли людина втікає від свободи, формально її отримуючи, пов'язана з першим типом [14, с. 430]. Як уже було сказано вище, така формальна, але неусвідомлена внутрішньо свобода стає причиною самотності та відчуження, тягарем для людини.

Натомість, «свобода для» пов'язана з внутрішнім усвідомленням можливості вибору і потреби відповідальності. Це вже не формально отримана свобода, а пережита і внутрішньо запотребована, усвідомлена, коли людина розглядає свою одиничність як унікальність. Така вільна людина усвідомлює, що її свобода є викликом до унікальної діяльності, такої, що може бути здійснена лише і тільки нею.

Представники дихотомічної типологізації акцентують, у першу чергу на потенційність свободи, зовні чи зсередини людини, що викликає в останньої природний страх перед незбагненим. А відтак коливання між бажанням втечі від свободи та мужністю до прийняття її, що проявляється кризою приречення таких рис сучасності як амбівалентність та межовість.

Друга течія, яку ми розглянемо – екзистенційна філософія, що формується в руслі етичних пошуків ХХ ст. Найбільш відомими її представниками є Жан-Поль Сартр у Франції та Карл Ясперс у Німеччині. Нижче розглянемо їхні погляди на питання свободи.

Ж.-П. Сартр розглядає свободу як абсолютну сутність, що передує сутності людини. Як представник атеїстичного екзистенціалізму, він розглядає свободу не як духовну властивість, що веде до бездіяльності, а як свободу вибору, яка не може бути у людини віднята.

У статті «Екзистенціалізм – це гуманізм» Ж.-П. Сартр визначає свободу як єдине обґрунтування існування людини. За його словами, людина вільна, тому що ніколи не є статичною і детермінованою буттям, а навпаки – знаходиться відокремлено від нього. Людина за своєю сутністю – це і є свобода – безмежна, завжди рівна собі, нічим не детермінована і однаково безкінечна в кожному [11].

На думку К. Ясперса, істинна свобода людини – це екзистенція, що проявляється у здатності індивіда протистояти собі, своєму тілу. Усвідомлення своєї свободи людиною призводить до того, що вона хоче стати тим, ким вона повинна бути. Філософ розробляє структуру свободи, важливий елемент якої – комунікація, заснована на взаємній любові й довірі. Таким чином, вільна людина не може існувати виключно як окремий індивід, оскільки розрив комунікації призводить до знищення свободи. Абсолютна свобода особистості може існувати лише за умови свободи того, хто поруч. А відтак, людина, що відчуває себе абсолютно вільною здатна відтворити у собі справжнє Я [17, с. 34].

Варто відзначити, що для представників екзистенційної філософії свобода не пасивна, вона отожднюється з дією, проявляється у виборі, у приреченості на нього. Це породжує психологічну напруженість сучасної людини, конфлікт із собою та світом, у якому власне і здійснюється свобода.

Серед представників третьої течії – християнської етичної думки – особливої уваги заслуговує Микола Бердяєв, філософія якого носить релігійно-екзистенційний характер. Розглядаючи сутність свободи людини, М. Бердяєв насамперед говорить про внутрішню свободу. У праці «Про свободу і рабство людини» він насамперед акцентує на тому, що людина є істотою суперечливою і знаходиться в конфлікті сама з собою. Вона відчайдушно шукає свободи, але разом із тим любить рабство. Відтак, індивід існує в трьох станах, що відповідають трьом структурам свідомості, які можна позначити як «пан», «раб» і «вільний». Перші два не можуть існувати одне без одного. Натомість вільний існує сам по собі, він має в собі свою якість без корелятивності з протилежною їй. Його свідомість базується на існуванні кожного для себе, але у вільному виході із себе до іншого і до всіх [3].

Вихідний постулат усієї філософії М. Бердяєва полягає в первинності свободи щодо буття, зокрема природного буття, у якому тріумфує тільки необхідність, і до всього існуючого. Свобода, за М. Бердяєвим, – це самовизначення зсередини, з глибини, протилежне будь-якій зовнішній детермінованості. Філософ категорично заперечує проти натуралізації свободи, оскільки остання є способом, яким сутність необмежено проявляє і творить себе, без будь-яких зовнішніх регламентацій чи примусу [2]. Тут ідеї М. Бердяєва перегукуються з тезою про первинність свободи щодо сутності людини у Ж.-П. Сартра.

За словами мислителя, свобода є обов'язковою умовою творчості, а творчість – елемент свободи, отож притаманна лише вільній людині [2]. Свобода за своїм характером є позитивною творчою силою і найбільш повно втілюється в душі, в духовному житті. Тут дух є як всепроникаюча, просвітлююча, перетворююча сила, яка звільняє, а не примушує. Він а priori вільний і сам є свободою, сам себе детермінує, визначає й розвиває [2]. Людина покликана до творчості в світі так само, як покликана до свободи, оскільки створена на подобу і образ Бога-Творця. Людини не існує без божественного в ній, але не лише символічно божественного, а реально божественного [1, с. 89].

Надзвичайно глибокими є думки й інших мислителів, які розглядають питання свободи з християнської точки зору. Зокрема, Кароль Войтила в праці «Особа і дія» співвідносить проблему свободи особистості з дією і вчинком. Він вважає, що будь-яка дія людини має моральну основу, саме тому особа повинна усвідомлювати свої дії та передбачати їх наслідки. За умови самоусвідомлення та самовладання дія звільняє людину. Мислитель наголошує на тому, що вільним може бути лише той, хто сам для себе є предметом дії [18, с. 125]. Тобто людина повинна зустріти себе, піти на контакт із собою і мати усвідомлене відношення до себе.

Цікавими в контексті ідей двох попередніх мислителів є думки Дітріха фон Гільдеранта. Він зачіпає проблему дії крізь призму свободи особистості, зазначаючи, що остання стосується унікальної здатності людини «викликати дію, яку аж ніяк не можна вважати лише наслідком попереднього ланцюга причин» [6, с. 280].

Близькою до ідей М. Бердяєва є думка Д. фон Гільдебранта про те, що воля виникає із творчої здатності людини [6, с. 285]. Лише через творчість остання може розвинути як особистість, досягнути моральної зрілості. Творчість є властивістю людини, через яку вона втілює свою свободу. Проте свобода як здатність людини, за словами християнського філософа, має за передумову лише Самого Бога [6, с. 285]. Тільки визнаючи себе творінням на образ і подобу Божу, людина може отримувати свободу.

Християнські мислителі сучасності переосмислюють свободу людини як її як контакт із Богом, богоподібність через здатність до вільного творення. Саме недетермінована творча дія, прагнення до нового способу самовираження й самоствердження характеризують сучасну людину як вільну.

Четверта виділена нами течія, песимістичний погляд на сучасність, представлена в роботі двома авторами: Гербертом Маркузе та Жаном Бодріаром, які розглядають проблему свободи крізь призму явища консьюмеризму. Прагнення комфорту в сучасному суспільстві настільки сильне, що людина ладна заради нього позбутися свободи. Проблема ненаситності в накопиченні нових і нових благ призводить до людської залежності від них і, зрештою, від самого процесу накопичення.

Г. Маркузе проблему свободи розкриває в контексті хибних потреб суспільства. Основною ідеєю філософа є дегуманізація розвинутого індустріалізму, котру Г. Маркузе визначає як категорію «одновимірності» суспільного буття та свідомості людини. А ознакою технічного прогресу в розвинутому індустріальному суспільстві, на думку дослідника, є комфортабельна, спокійна, розумна демократична несвобода. Відповідно, попри показну демократичність, наше суспільство виробило нову систему поневолення особистості – споживання і отримання благ [9]. Відтак, одновимірність людини, про

яку говорить філософ, у сучасному суспільстві переходить у патологію споживацтва, що і є виявом особистої несвободи.

Ж. Бодріяр у своїй праці «Суспільство споживання» також розглядає проблему свободи у зв'язку із споживацькими цінностями сучасного суспільства. Нав'язана ідеологія споживання, яка стверджує, що володіння потрібними предметами призводить до ліквідації відриву від переважаючих класів, підтримує віру людини в демократію за допомогою міфу про рівність людей. Ж. Бодріяр бачить у цьому, навпаки, ілюзію демократії та свободи, яка оперує знаками і вводить соціальну гру на заміну реальній участі людей у суспільному житті. Демократія знаків і супутнє їй за визначенням щастя маскує реальну дискримінацію і несвободу, яка лежить у їх основі.

У цьому світі людина більше не є індивідуальністю, вона складається лише із знаків соціального статусу. Суспільство є, на думку Ж. Бодріяра, суспільством пересиченим, невільним, без історії і минулого, яке не має іншого міфу, крім самого себе [5].

Загалом, автори цієї течії визнають свободу явищем непритаманним сучасному соціуму. Проте, на нашу думку, споживацтво виникає з прагнення людини творити нові цінності – комфорту, індивідуальності, окремішності і безпеки. Свобода тут проявляється власне у здатності людини до відділення, до утримання особистого простору і до його покращення. Натомість, за умови незрілості особистості, така здатність призводить до ізоляції, нарощування хибних споживацьких потреб і морального занепаду індивіда.

Відношення людини до власної свободи та контакт із свободою Іншого (абсолютна, первинна та вторинна свобода).

Свобода як аспект саме морального життя людини є надзвичайно актуальним питанням у зв'язку із нівелятивними тенденціями в цій сфері. У питанні свободи особистості насамперед варто взяти до уваги певні моменти, які стають аргументами детерміністського бачення. Зокрема, тут ідеться про психофізичну визначеність людини: темперамент, характер, інші вроджені й набуті нахили, а також про всю сукупність впливів зовнішнього середовища. Проте, як зазначає М. Шелер, навіть за умов однозначної визначеності людські дії завжди будуть різнитися залежно від особливостей особистості, котра є носієм характеру й нахилів. Відповідно, якщо людина діє всупереч нашим висновкам із гіпотетичних припущень щодо «образу її характеру», це змушує нас змінювати цей «образ» [15]. Відтак, особистість є вільна діяти як усупереч визначеності своїх психофізичних рис, тобто змінювати, формувати чи реформувати свій характер, так і на противагу зовнішнім обставинам.

Тут варто згадати про трансцендентальну природу особистості, яку описував В. Франкл, котра виражається в голосі совісті [13]. Фактично, йдеться про те, що, як духовна істота, людина може протиставляти власні моральні стандарти, регульовані совістю, зовнішнім обставинам. У цьому контексті М. Бердяєв, розглядаючи співвідношення свободи і совісті, зазначає, що у тому, що можна назвати явищем чистої совісті, душа стоїть перед Богом і вільна від впливів світу. Чиста совість – це не що інше, як свобода від світу. Бо справжня свобода людського духу є свобода від світу перш, ніж свобода в світі [1, с. 150].

Тобто свобода є абсолютно внутрішньою якістю особистості, через яку остання може реалізувати себе як моральну істоту. Свобода є, на нашу думку, основною і визначальною категорією, крізь призму якої розглядається моральна зрілість особистості. Більше того, як зазначав професор Е. Алам на доповіді в рамках Міжнародного філософського симпозіуму «Етика у глобалізованому світі та громадянські чесноти» (Львів, 2013), будь-яка моральність, а відтак і свобода, починається саме в стосунках людини з собою. Така свобода може бути означена як абсолютна.

Абсолютна свобода полягає у ставленні людини до самої себе, в її самоусвідомленні та само-розкритті. Коли особистість відчуває потребу свободи і розвиває її в собі безвідносно до стосунків з іншими, вимог суспільства чи зовнішніх обставин, тоді можемо говорити про абсолютну свободу. Звичайно, людина не може розглядати себе поза контекстом соціального, проте її здатність до часткового абстрагування означає її одиничність, унікальність і, як наслідок, необхідність відчувати й переживати відокремленість як абсолютну свободу.

Етична теорія пов'язує проблему суб'єкта свободи із становленням особистості, яка в діяльності визначається здатністю воліти і здібністю здійснити наміри.

Тобто становлення суб'єкта свободи починається з усвідомлення людини носієм волі до творчого самоутвердження. Останнє означає потребу вибирати та здатність вибирати вчинки, керуючись законами розумного. Міра результативності вільного волевияву знаходить відображення в моральності вчинків. У них особистість засвідчує свою волю як таку, що налаштована на добро та має знання шляхів до добра. Моральність діяльності відображає реальність свободи її суб'єкта [10].

Кароль Войтила вважає, що будь-яка дія людини має моральну основу, саме тому особа повинна усвідомлювати свої дії та передбачати їх наслідки. За умови самоусвідомлення та самовладання дія звільняє людину. Мислитель наголошує на тому, що вільним може бути лише той, хто сам для себе є предметом дії [18, с. 125]. Тобто людина повинна зустріти себе, піти на контакт із собою і мати усвідомлене відношення до себе. Це зміцнює та розвиває її абсолютну свободу, яку ще можна означити як внутрішню свободу.

Очевидно, що внутрішня свобода, якщо є істинною, тобто усвідомленою і прийнятою, не може не актуалізовуватись. Її первинною та найбільшою потребою є дія і вибір. Свобода актуалізується у виборі, без нього вона не має сенсу і не є свободою взагалі. Лише якщо людина здійснює вибір (діє таким чином, щоб свідомо надати перевагу певному варіанту), вона може реалізувати свою внутрішню (абсолютну) свободу. Отож, якщо свобода є загальним поняттям, то свобода вибору є одним з її численних практичних втілень.

Пропонуємо, вслід за Ж.-П. Сартром, означити свободу вибору як первинну свободу, що існує як потенційна інтенціональність і виражається в «бутті для себе». Варто зазначити, що вона розглядається як субкатегорія абсолютної свободи. Вона є первинною, оскільки все ще перебуває всередині особистості, не виводить її за межі себе, не розширює їх. Натомість, можемо вивести також поняття вторинної свободи, що полягає в стосунку з Іншим і здатна розширювати, збагачувати особистість. Контакт зі свободою Іншого є необхідним у зв'язку із тим, що лише так людина може розвиватись і розширювати свої межі, межі своєї свободи.

Якщо первинна свобода є вибором себе, то вторинна – вибором Іншого, що знову ж таки впирається в абсолютну свободу – він (Інший) зміцнює усвідомлення власної окремішності і внутрішньої свободи.

Первинна свобода проявляється у виборі як акті моральної діяльності, що вимагає рішення і дії згідно з ним у випадку, коли доводиться надавати перевагу якомусь одному варіанту з кількох можливих. Разом із тим, кожен із них може бути оціненим із позицій добра і зла. Натомість вторинна проявляється у контакті із особистістю Іншого, в ситуаціях дилеми чи конфлікту або в ситуаціях пізнання Іншого. Саме тоді, коли людина намагається пізнати і відкрити для себе Іншого, вона розширює власні межі за рахунок його свободи, втім, не обмежуючи її. А відтак відбувається взаємозбагачення обох боків контакту.

Таким чином, особиста свобода людини породжує свободу оточуючих, надаючи їм більшого простору і можливості для розвитку їхньої особистої свободи. Адже, як уже було зазначено вище, рівень свободи визначається наявністю її в того, хто поруч.

Істинно вільна особистість не може порушувати свободу іншого, оскільки чим більша особиста свобода людини, тим більше простору і свободи вона дає ближнім. Поруч з істинно вільною особистістю будь-яка людина мимоволі розвивається як вільна особистість. У цьому і полягає сутність вторинної свободи.

Висновки. Свобода – особлива здатність людини, яка полягає в тому, щоб чинити відповідно до своїх бажань, інтересів та цілей, які формуються на основі знання об'єктивної дійсності; також це категорія духовності, що актуалізує і робить справжнім самовияв особистості в повноті її людських можливостей; вона передбачає можливість вибору і потребу відповідальності за нього. Моральна свобода характеризується наявністю морального вибору (С. К'єркегор, М. Тофтул), передбачає свідоме ставлення людської суб'єктивності до власної волі та вміння підпорядковувати її загальнолюдським смислам і цінностям (В. Малахов). Тобто моральна свобода включена в загальне поняття свободи і визначає внутрішню настанову особистості та її інсайтне відчуття вільної потенційності.

Свобода як предмет сучасних філософсько-етичних досліджень розглядається в чотирьох течіях, що характеризують поняття крізь призму певних рис сучасності. Дихотомічна типологізація (І. Берлін, Е. Фром) виділяє два типи цього феномену: позитивний (свобода для) і негативний (свобода від) та, крізь призму таких рис сучасності як амбівалентність та межовість, акцентує на коливанні людини між бажанням втечі від свободи та мужністю до прийняття її. Екзистенційна філософія (Ж.-П. Сартр, К. Ясперс) розглядає свободу як активну сутність, що проявляється у виборі, у приреченості на нього. Це породжує психологічну напруженість сучасної людини, конфлікт із собою та світом, у якому власне і здійснюється свобода. У руслі християнської етичної думки (М. Бердяєв, Д. фон Гільдебрант, К. Войтила) охарактеризовано сутність свободи людини як її контакт із Богом, творчу здатність як вияв реально божественного в людині. Представники песимістичного погляду на сучасність (Г. Маркузе, Ж. Бодріяр) розкривають проблему свободи в контексті консьюмеризму, визнаючи останню явищем непритаманним сучасному соціуму. Проте, з іншого боку, свобода проявляється у здатності людини до творення нових цінностей (комфорту), до утримання і покращення

особистого простору. Натомість, за умови незрілості особистості, така здатність призводить до ізоляції, нарощування хибних споживацьких потреб і морального занепаду індивіда.

Свобода як аспект саме морального життя людини в першу чергу пов'язана з усвідомленням особистості її одиничності, унікальності, а також відокремленості. Свобода є абсолютно внутрішньою якістю особистості, через яку остання може реалізувати себе як моральну істоту. Свобода починається із стосунку людини з собою (Е. Алам), з усвідомленого відношення до себе як до предмету власних дій (К. Войтила) і таку внутрішню свободу можемо назвати абсолютною.

Основною потребою істинної абсолютної свободи є актуалізація в дії і виборі, відтак свобода вибору є одним із її численних практичних втілень. Услід за Ж.-П. Сартром, ми означуємо свободу вибору первинною свободою. Вона є первинною, оскільки все ще перебуває всередині особистості, не виводить її за межі себе, не розширює їх.

Сутність вторинної свободи полягає в тому, що внаслідок контакту з свободою Іншого особистість не лише розширює власні межі, але й може надавати простір для розвитку Іншого. Поруч істинно вільною особистістю будь-яка людина мимоволі розвивається як вільна особистість. Якщо первинна свобода є вибором себе, то вторинна – вибором Іншого.

Отож, абсолютна чи внутрішня свобода не може існувати як без свободи вибору (первинної свободи), яка є її актуалізацією всередині особистості, так і без вторинної, яка соціалізує та розширює її.

Література:

1. Бердяев Н. О назначении человека / Н. Бердяев. – Париж : Современные записки, 1931. – 320 с.
2. Бердяев Н. Смысл творчества [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://psylib.org.ua/books/berdn01/index.htm>
3. Бердяев Н. О рабстве и свободе человека. Опыт персоналистической философии [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.vehi.net/berdyayev/rabstvo/index.html>
4. Берлин И. Две концепции свободы / Исая Берлин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://kant.narod.ru/berlin.htm>
5. Бодрийяр Ж. Общество потребления [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://knigosite.ru/read/26581-obshchestvo-potrebleniya-bodriyay-zhan.html>
6. Гильдебрант Д. фон Етика / Дітріх фон Гильдебрант. – Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2002. – 445 с.
7. Гусейнов А. А. Этика : учебник / А. А. Гусейнов, Р. Г. Апресян. – М. : Гардарики, 1998. – 472 с.
8. Малахов В. А. Этика [Електронний ресурс]. – Режим доступу до рес. : http://gzvon.pyramid.volia.ua/biblioteka/kafedra_filosofii/libph/malahov/ethics/index.htm
9. Маркузе Г. Одномерный человек. Исследование идеологии развитого индустриального общества [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Markuze/index.php
10. Мовчан В. С. Этика : навчальний посібник [Електронний ресурс] // К. : Знання. – 2007. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.info-library.com.ua/books-book-169.html>
11. Сартр Ж. П. Экзистенциализм – это гуманизм [Електронний ресурс] // Сумерки богов. – М., 1989. – Режим доступу до ресурсу : <http://psylib.kiev.ua/>
12. Тофтун М. Г. Этика: Навч. посіб. [Електронний ресурс] // Київ: Видавничий центр «Академія», 2005. – Режим доступу до ресурсу : http://ebk.net.ua/Book/ethics/toftul_etika/part2/203.htm
13. Франкл В. Десять тезисов о личности [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : http://psylib.ukrweb.net/books/_franv02.htm
14. Фромм Э. Бегство от свободы [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://lib.ru/PSIHO/FROMM/fromm02.txt>
15. Шелер М. Сутність моральної особистості [Електронний ресурс] // Сучасна зарубіжна філософія: Течії і напрямки. Хрестоматія. – К., 1996. – С. 10–31. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/sheler.html>
16. Ярошенко Т. М. Сучасність як предмет морфологічного та філософсько-етичного аналізу культури // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – № 958 – П / 2011. – Серія: Теорія культури і філософії науки. – Вип. 44. – Харків, 2011. – С. 64–73.
17. Ясперс К. Смысл и назначение истории [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://filosbank.narod.ru/Fails/Knigi/Htm/Yaspers.htm>
18. Wojtyła K. Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne / Karol Wojtyła. – Krakow : Polskie Towarzystwo Teologiczne, 1969. – 328 p.

Рецензент – доктор філософських наук, професор, ректор ЛНУ ім. І. Франка В. П. Мельник